

Utvalg:	Forskningsutvalget	Dato: 09.11.2021
FU-sak:52 /22		Arkivsaknr.:

Styrket forskningsetisk innsats ved UiB

Bakgrunn

Lov om organisering av forskningsetisk arbeid (forskningsetikkloven) skal bidra til at forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer og retningslinjer. Loven gir UiB ansvar for å håndtere forskningsetiske spørsmål og spre kompetanse om forskningsetikk. Både våre forskere og UiB som institusjon har et lovfestet ansvar for å sikre at all forskning skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer og retningslinjer, og den enkelte forsker har et selvstendig ansvar i alle ledd av forskningsprosessen. UiB må legge til rette for at forskerne enkelt kan følge anerkjente forskningsetiske normer og retningslinjer, og vi skal ha et system for å avdekke og behandle eventuelle brudd.

Forskningsetikkens formål er å bevisstgjøre forskerne selv og samfunnet generelt om de etiske problemstillinger som oppstår som følge av moderne forskning, knyttet både til resultatene av forskning og forskning som prosess. Forskningsetikk omfatter etiske aspekter ved forskerrollen og utøvelsen av forskningsarbeidet. Det handler om lover og regelverk og om bevisst uredelighet og juks, men også om holdninger, kultur og om god vitenskapelig praksis.

Forskningsetikk er en del av forskningen – en integrert og nødvendig del av all forskningsvirksomhet. Forskningsetisk refleksjon gir forskningen legitimitet. Det bidrar til kvalitetssikring av forskningen og forskningens resultater. Forskningsetisk refleksjon – blant forskere og forskningsinstitusjoner – er knyttet til forskningens frihet. Samfunnet vil være mindre tilbøyelig til direkte kontroll og styring jo høyere tillit en har til at forskere og forskningsinstitusjoner har vilje og evne til forskningsetisk refleksjon og til å la refleksjonen influere på adferd i forskning.

Viktigheten av det forskningsetiske arbeidet ved UiB er løftet fram i rektoratets valgplattform:

«Universitetet sitt arbeid med forskningsetikk bør styrkast. Forskingmetoder er under stadig utvikling, rammevilkår endrar seg og skaper nye etiske utfordringar. Vi vil derfor gå gjennom UiB si organisering av arbeidet med forskningsetikk og forskningintegritet. Mellom anna vil vi sørga for at forskningsetiske problemstillingar i sterkare grad vert tema ved nyrekruttering».

Riksrevisjonen gjennomførte i 2020 en etterlevelsesrevisjon med forskningsetikk i universitets- og høyskolesektoren. Hovedkonklusjonen i revisjonen var at «Forskningsinstitusjonene gjør ikke nok for å sikre at forskningen følger forskningsetikkloven og anerkjente forskningsetiske normer og regler». Det ble inn under dette pekt på at institusjonene «ikke har etablert systemer som legger til rette for at alle ansatte som arbeider med forskning får tilstrekkelig opplæring», og heller «ikke har gode nok systemer for å sikre at mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer blir oppdaget, behandlet og rapportert».

Kunnskapsdepartementet (KD) har i tildelingsbrevet for 2022 fulgt opp Riksrevisjonens konklusjon og bedt institusjonene rapportere i årsmeldingen for 2022 på to punkter: 1) om institusjonen har etablert systemer som legger til rette for at alle ansatte som arbeider med forskning, får tilstrekkelig opplæring, og 2) om institusjonen har utarbeidet retningslinjer for behandling av saker om mulig brudd på anerkjente forskningsetiske normer.

Helsetilsynet gjennomførte våren 2020 skriftlig tilsyn med medisinsk og helsefaglig forskning i universitets- og høyskolesektoren med utgangspunkt i helseforskningsloven og de krav den stiller til organisering av forskningen og internkontroll. Rapporten fra tilsynet ble sendt institusjonene våren 2022 en god anledning for UiB til å se nærmere på egen praksis.

Det følger av personvernforordningen, av helseforskningsloven og UiBs overordnede retningslinjer for behandling av personopplysninger at UiB må ha internkontroll og gode rutiner for behandling av personopplysninger i forskningsprosjekter. Både i helseforskning og annen forskning har forskere ansvar for personer som inngår i eller deltar i forskning. Ivaretagelse av personvern hensyn og etterlevelse av personvernregelverket er en del av forskernes ansvar. RETTE, UiBs system for oversikt og kontroll med behandling av personopplysninger i forsknings- og studentprosjekter, skal gi forskningsansvarlig oversikt over behandlingene og bidra til nødvendig internkontroll. Gjennom gode rutiner og praksis vil UiB sikre etterlevelse av både de forskningsetiske retningslinjene og personvernregelverket.

Organisering av prosjektet

Prosjektet er organisert med en styringsgruppe¹, en arbeidsgruppe og et sekretariat. Det er redelighetsutvalget ved UiB som er styringsgruppe for prosjektet og som skal gi sine anbefalinger til universitetsledelsen. Styringsgruppen ledes av viserektor for forskning. Arbeidsgruppen² er sammensatt av vitenskapelige og administrativt ansatte og ledes av prodekan Marit Bakke. Sekretariatet for arbeidsgruppen har medlemmer fra FIA, HR, KA, MED og Universitetsdirektørens kontor³. Styringsgruppen og arbeidsgruppen har hatt henholdsvis to og fem møter. Sekretariatets i utgangspunkt ukentlig ved behov.

Mandat

Prosjektet skal leverer på følgende:

Informasjon:

Anbefale en løsning for helhetlig informasjon om forskningsetikk

1. Opplæring:

Anbefale plan for opplæring i forskningsetikk som legger til rette for og sikrer at fast vitenskapelig ansatte har nødvendig kompetanse

2. Regelverk:

¹ Viserektor Bendicte Carlsen, professor Nina Øyen (MED), Professor Lise Øvreås (MN), 1.amanusnsis Torger Kielland (JUR), seniorforsker Inge Amundsen (CMI).

² Prodekan Marit Bakke (MED), prodekan Øyvind Frette (MN), Instituttleder, Rasmus Slåttelid (SVT), Stipendiat Oda Maraïre (SV), avdelingsdirektør Kari Fuglseth (UDIR), avdelingsdirektør Benedicte Løseth (FIA), seksjonsleder Anne Kristin Lamo Aastad (PSY)

³ Seniorrådgiver Vivil Haraldsen (FIA), Seniorrådgiver Ole Christian Laukli (HR), Seniorrådgiver Silje Sætre (UDIR), Seniorrådgiver Helge Høvik (UDIR), kontorsjef Nils Gunnar Songstad (MED), Rådgiver Frøy Myrhold (KA) og seksjonssjef Arne Ramslien (UDIR)

Foreslå mulig nye rutiner og retningslinjer gjeldende forskningsetikk, samt foreslå reviderte Retningslinjer for behandling av saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer.

3. Internkontroll og personvern i forskning:

Anbefale nye rutiner for etikk og personvern i forskning, samt legge til rette for og å sikre helhetlig og integrert informasjon og opplæring.

4. Helseforskning:

Foreslå hvordan læringspunkter fra Helsetilsynets rapport etter tilsyn med medisinsk og helsefaglig forskning skal implementeres.

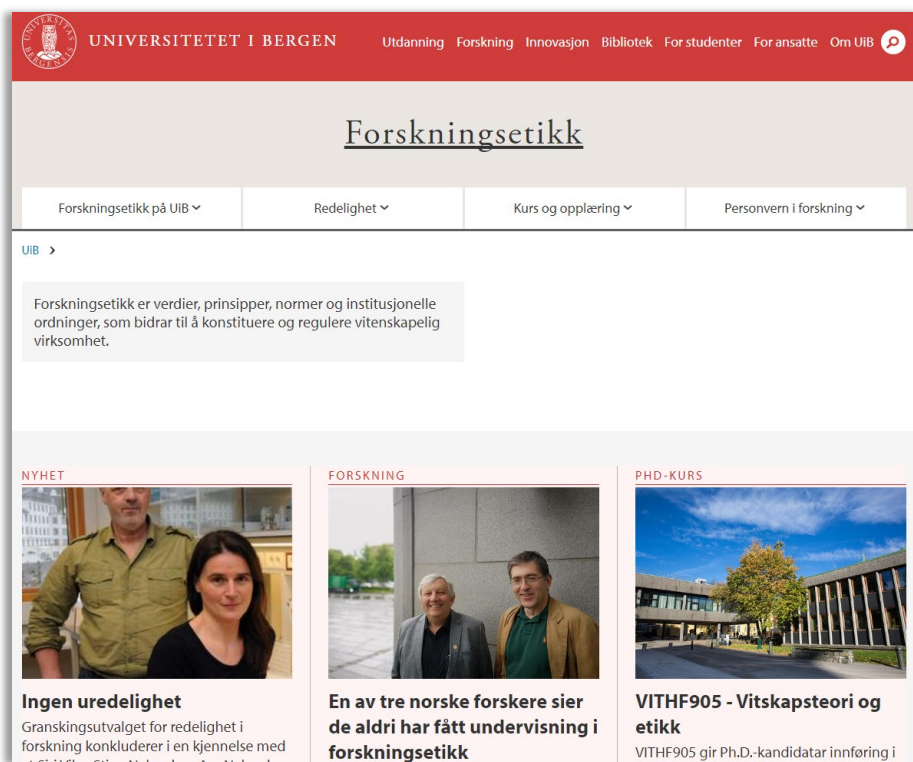
5. Organisering og drift:

Anbefale modell for forvaltning av nettsider og ansvar for opplæring.

Foreløpige forslag

Informasjon

Styringsgruppen har sluttet seg til at informasjon om forskningsetikk samles på en felles landingsside på UiB.no og at informasjonen der blir tilgjengelig også for andre enn ansatte og studenter ved UiB. Det er utarbeidet et forslag til landingsside som vist under. Siden skal både inneholde generell informasjon om forskningsetikk og forskningsetiske retningslinjer, spesifikk informasjon og rutiner om UiBs håndtering av saker om mistanke om brudd på anerkjente forskningsetiske retningslinjer (saker om mulig uredelighet), oversikt over kurs- og opplæringstilbud og konkrete rutiner for behandling av personopplysninger i et forskningsprosjekt. Deler av informasjonen som i dag ligger på personvernportalen, herunder forskningsrutiner vil bli flyttet til siden om forskningsetikk.

Opplæring

Styringsgruppen har fått forelagt en foreløpig skisse til kompetanseplan. Styringsgruppen ser behovet for at opplæringstiltakene favner bredere enn kun å rette seg mot fast vitenskapelige ansatte og har derfor sluttet seg til arbeidsgruppens forslag om å rette seg mot alle grupper ansatte. Opplæringstiltakene bygger på tre prinsipper.

1. Flest mulig informasjons- og opplæringstiltak gjennomføres på eksisterende møtearenaer, opplæringsprogrammer og informasjonskanaler
2. Kompetanseplanen bygges opp med utgangspunkt i målgrupper (roller) og deres ansvar for forskningsetikk.
3. Kompetanseplanen bør skille mellom tiltak som vektlegger holdninger (bevissthet, kulturbygging, ledelse) og informasjons- og opplæringstiltak (kunnskap og ferdigheter)

Det arbeides nå med å konkretisere forslag til opplæringstiltak og hvordan de er innrettet.

Regelverk og rutiner

Styringsgruppen har behandlet et utkast til reviderte retningslinjer for behandling av mulige saker om brudd på anerkjente forskningsetiske normer, men vil komme tilbake til disse mot slutten av prosjektet. Det kan også være behov for å justere gjeldende rutiner i forbindelse med oppfølgingen av Helsetilsynets rapport til UH-sektoren.

Internkontroll og personvern i forskning

Det er nødvendig å se forskningsetikk og behandling av personopplysninger i forskning som del av et hele. UiB har utviklet og tatt i bruk RETTE for å få oversikt over forsknings- og studentprosjekter som behandler personopplysninger. RETTE er et register som inneholder informasjon om prosjekter som er lagt inn av forskere og studenter direkte. Løsningen mottar også data fra REKportalen og fra Sikt sitt meldingsarkiv. Sikt, tidligere NSD, leverer personverntjenester etter avtale med UiB. Det viser seg at Sikt også har foretatt forskningsetiske vurderinger i forbindelse med sin rådgivning til forskere, vurderinger det tillegger forskeren å gjennomføre. UH-sektorens avtale med Sikt er under revisjon i regi av UHR for å sikre at den er fleksibel avtale som er tilpasset institusjonenes ulike og som sikrer at forskningsetiske vurderinger foretas av institusjonene og forskerne selv. Det er behov for å sikre bedre bruk av løsningen og forankring i organisasjonen og oppfølgingen av dette skjer parallelt med arbeidet med en styrket forskningsetisk innsats. Koordineringen skal ivaretas av arbeidsgruppen og sekretariatet.

Helseforskning

Prosjektsekretariatet gjennomgår nå rapporten fra Helsetilsynet og har knyttet til seg UiBs personvernombud og forskningsseksjonen ved Det medisinske fakultet. Læringspunkter fra tilsynet kan innebærer justering av gjeldende rutiner, behov for nye rutiner og opplæringstiltak.

Organisering og drift

Arbeidsgruppen har foreløpig ikke konkret behandlet spørsmålet om hvem som skal ha ansvar for utforming av konkrete opplæringstiltak eller hvordan forvaltning av nettsidene skal foregå. Det som synes klart er at nettsiden om forskningsetikk må knyttes tett sammen med annen informasjon som har forskere som målgruppe, i regi av Universitetsbiblioteket eller Forsknings- og innovasjonsavdelingen. Det vil trolig være hensiktsmessig med en redaksjonskomite fra flere fakultet og avdelinger som sikrer at innholdet er oppdatert og fullstendig.

Veien videre

Arbeidet i prosjektet skal pågå ut 2022 med styrebehandling i februar 2023 og rapportering på deler

av mandatet i årsrapporten for 2022. Utforming og gjennomføring av opplæringstiltak vil pågå etter prosjektet er avsluttet og skje som en løpende del av UiB.

Spørsmål til drøfting i Forskningsutvalget

Som nevnt innledningsvis har forskningsinstitusjoner ansvar for å sikre at forskningen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Institusjonen har ansvar for «nødvendig opplæring til kandidater og ansatte i anerkjente forskningsetiske normer» og «for at alle som utfører og deltar i forskningen er kjent med anerkjente forskningsetiske normer». UiB må i årsmeldingen for 2022 rapportere til Kunnskapsdepartementet på at institusjonen har etablert systemer som legger til rette for at alle ansatte som arbeider med forskning, får tilstrekkelig opplæring.

Saken legges med dette frem for utvalget til orientering

.

Som ledd i arbeidet med å utforme kompetanseplanen med konkrete opplæringstiltak inviteres Forskningsutvalget til å gi innspill på følgende:

1. Hvilke typer tiltak bør kompetanseplanen inneholde?
2. Prodekanene bes forberede et kort (2-3 min) muntlig innlegg om hvilke opplæringstiltak det er behov for ved de respektive fakultet.